

MI A DRAMATURG? A NÉVTELENSÉGBEN REJLŐ ALKOTÓI SZABADSÁG

**SZÉCHENYI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA
BUDAPEST, 2016. MÁRCIUS 3.**

BARAKKDRAMATURGIA A TETTESEK SZÍNHÁZA

„játékosok és nézők együttes testi jelenléte”

(E. Fischer-Lichte)

„nehéz testek (...) valóságos összejövetele”

(H.-Th. Lehmann)

Tanítványok (2005, rendező: Tompa Gábor)

A fogság mint egyetemes élmény – nem pusztán egy politikai-történelmi paradigma, hanem egzisztenciális állapot, amely a történelmi-politikai viszonyokra is reflektál, az egyén „kis történetének” a nézőpontjából.

FOGSÁG

- Az a létállapot, amelyben a testünk nem ugyanott van, ahol mi magunk vagyunk;
- folyamatos, de legalábbis tartós kizökkentségben élünk önmagunkhoz mérten (tér-idő gyűrődések: a saját álmaink főszereplői vagyunk);
- identitásunk centruma, a szabadság, szélsőségesen fikcionalizálódik és a szűk térbe szorított test apró rítusaira redukálódik.

A BARAKKDRAMATURGIA ELEMEI. TÉR

- A nézői „biztonság” és magány megszüntetése: a nézőtér nem nézői azilum.
- Az előadás elhagyása szükségképpen a nézőt az előadás protagonistájává teszi.
- A játzók és nézők közötti hagyományos hierarchikus viszony megszüntetése.
- A néző „benne van” az előadásban; nem „nézi” azt. (Az előadás is „nézi a nézőt.”)
- Közössé tett és megosztott szingularitás.
- „Színház a színházban” szituációk: a játék mint önmagunk újraépítésének az eszköze.

Caravaggio terminál (2014, rendező: Robert Woodruff)

A BARAKKDRAMATURGIA ELEMEI. IDŐ

- Az elveszített és fikcionalizálódott jelen idő megnyerése: a jövő időbe való kényszerítettség megtagadása.
- Az időfolyamatok a fragmentált nyelv, a széthullt szintaxis és az időről időre megtalált jelentések dinamikája szerint szerveződik.
- Kényszeres-repetitív rítusok: saját idegenné vált testünk szétesései és a tagok összegyűjtésének és elrendezésének koreográfiája.

Hosszú péntek (2007, rendező: Tompa Gábor)

A BARAKKDRAMAURGIA ELEMEI. TEST

- Amnézia: a nyelv a testi emlékezet útján nyeri vissza a jelentéseket; rekonstruktív játékok.
- A szabadság erőszakos megvonásának a traumája elidegenít saját testünktől – ellenségünké lesz: hordozhatatlan teher, kibírhatatlan követelőzések.
- „Lélek képzelgése, test.”
(Takács Zsuzsa: *Anima*)

Visszaszületés (2009, rendező: Tompa Gábor)

A BARAKKDRAMAURGIA ELEMEI. KOMPOZÍCIÓ

- Loop-dramaturgia.
- Fölszámolt határ a beszéd által uralt irodalmi színház és a test (mozgás, tánc) színháza között.
- A nyelv a test matériájaként jön létre: a színésznek a saját testében kell megtalálnia azt a nyelvet, amely az előadás egyik lényegi összetevőjeként mintegy megszületik a színpadon.
- Alávetettség a fogság törvényeinek: bűnbakképzés; fogság-replikátumok; agresszió-láncolat.

Tanítványok (2005, rendező: Tompa Gábor)

A BARAKKDRAMAURGIA ELEMEI. SZÖVEG

- A saját – elmondhatatlan – történet pontos elmondásának a kényszere, valamint a kéznél levő, jelentésektől kiürült nyelv konfliktusa lehetetlenné teszi a lineáris, történetmondó szerkesztést.
- A nyelv határa nem a nem-nyelv vagy az üres hallgatás, még kevésbé sem a gyáva csönd, hanem a költészet. (Wittgenstein után a nyelv: „Amiről nem lehet beszélni, nem lehet hallgatni sem.”)
- Az „elmondás”, önmagam „megosztása” mint politikai értelemben is militáns tett.

Visszaszületés (2009, rendező: Tompa Gábor)

KÖZJÁTÉK

BÚCSÚ A „FÁRADT MIMÉZISTŐL”

OLVASÓPRÓBA

- A színmű felolvasása (a rendező hangja)
- A színmű visszaolvasása (a színészek hangja)
- Szövegértelmezés: a tagolatlan nyelv

RENDELKEZŐ PRÓBA

- Rendező / sűgő (az író földi helytartója)
- Jelzés (tér, próbaruha, kellék, dbjk)
- A példányba kapaszkodó színészek a térben: útkeresés a tagolatlanban (pusztai vándorlás)

EMLÉKPRÓBA

- Emlékezés a jövőre: a kompozíció (a jelentések) eljövételének eszkatologikus reménye
- Sűgő mint a függés reprezentációja:
- dbjk (tagolatlan: fény, akusztikai környezet stb.)

ÖSSZPRÓBA

- Relációk: a testek téralakzatai
- Beszédarchitektúrák: dikció, mondatritmus, hangsúly stb.
- Ritmus /Tempó - a forma (kompozíció) első megsejtése

KÖZJÁTÉK

BÚCSÚ A „FÁRADT MIMÉZISTŐL”

DÍSZLETÁLLÍTÁS

- A színészek nincsenek jelen: a jelzésből jel lesz, az imaginárius térből valóságos tér
- A kataklizma előidézője: a majdani előadás valóságos tere minden korábbi testi tapasztalatot megrendít és átminősít
- A jövőbe kihelyezett jelentések helyében a néző és a színész megosztott jelenidejének terét érzékeljük

TECHNIKAI PRÓBA

- DBJK: Díszlet - bútor - jelmez - kellék
- Fény
- Az akusztikus környezet elemei
- Az előadás valóságos terének bejárása: a próbák kataklizma-momentuma. A válság mint a valóságossá válás feltétele

FŐPRÓBA

- DBJK - fény - hang
- korrekciók: a reánk várakozó és megtalált forma
- repetíció: a forma kitisztítása
- belépés a törvény kapuján: a forma megtalálásának a jele az, hogy egyetlenként és alternatíva nélküliként érzékeljük; nincs más irány csak maga a kompozíció objektivációja

KÖZJÁTÉK

BÚCSÚ A „FÁRADT MIMÉZISTŐL”

ELŐADÁSI FŐPRÓBA

- Az első kilépés az elzárt színházi térből
- A valóságossá válás küszöbe
- Finomhangolások - hangolódások
- A „még nem esztétikai tárgy”
- „Valóságosan visszhangzó” tér

ELŐADÁS

- Nyilvánossá válás: a közös kockázat ideje
- A néző befejezi a folyamatot: a „hirtelen” (Alain Badiou): közénk szakad a jelentés: „mi jelentünk”
- Megszületik a műalkotás , amely a játzó és a néző közös jelenidejében él, majd eltűnik ismét

AZ ELŐZETESEN LÉTEZŐ FORMA
AVAGY
BELÉPÉS A JELENTÉSBE I.

*„A kultúra az emberi testben
gyökerezik.”*

Thomas Csordas

MIRE EMLÉKSZIK A FORMA?

ALAPÍTÓ ESEMÉNY

Primordiális megszólalás és megszólítás: beszéd-tett

Az egyetlen jelen idő, amiről a testnek és/vagy a nyelvnek (beszéd) tudása lehet

A verbális és a non-verbális „egyanyagú”, mert mindkettő a jelentésben „mozog”, velünk együtt.

FORMA

A Tóra mint kotta: énekelhető beszéd; a lélegzet hozzáadása

Az olvasás, a felolvasás: „lélekzet” (Pilinszky János);

A színház: „összelélegzés” (Nádas Péter)

Mester-tanítvány viszony

A FORMA BETÖLTÉSE

Inkarnáció: a *logos* megtestesülése – a modern színház útja (a modernitás „legacy”-je)

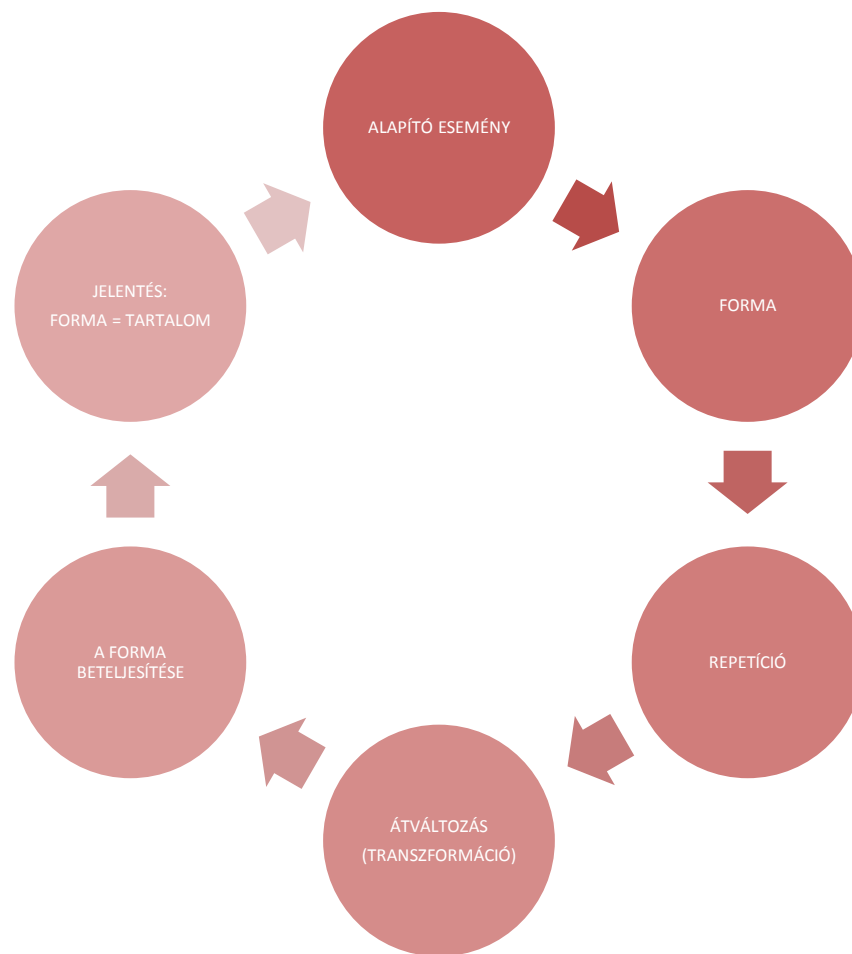
Embodiment: a test megtestesülése – a performansz útja (a késő modern „meztelensége” a visszhangtalan ég alatt)

AZ ELŐZETESEN LÉTEZŐ FORMA
AVAGY
BELÉPÉS A JELENTÉSBE II.

*„A reprezentáció legnaivabb formája
nemdebár a mimesis.”*

Jaques Derrida

A TRANSZFORMÁCIÓ KÖRE

MŰNEMI DEFINÍCIÓK

- A dráma az olvashatatlan és megcselekedhető írás.
- A dráma egy előzetesen végbement (nonverbális) esemény (verbális) dokumentuma.

**[DRÁMA → ÉSZLELŐ OLVASAT → DRAMATURGIAI OLVASAT → MEGCSELEKVŐ OLVASAT → [ELŐADÁS]
→ ELŐADÁSSZÖVEG → DRÁMA]**

- Az előadásszöveg sok esetben „elfelejti” (legalábbis a kvantitatív mérlegelés nézőpontjából) az észlelő olvasat szövegét vagy az irodalmi korpuszt alkotó szöveget.
- A dráma sok esetben „elfelejti” az alapító eseményt, amit ő maga dokumentál, ezért az előadás megszületése „radikális rekonstrukció” – az egyetlen jelenidő rekonstrukciója. (Vö.: a görög tragédia korpuszából nem áll módunkban a görög tragédiát mint előadást rekonstruálni, sőt még az archeológia is csak töredékes tudást nyújt; vagy: Skakespeare mint „barbár zseni”).
- A darabot nem a fordító/értelmező, hanem a színházi tradíció fordítja/értelmezi (lásd a Beckett-kánon kifejezetten beckett sokféleségét).

A „SZÍNHÁZI SZERZŐDÉS” ÉS AZ „ÍRÁS”

Mi a színház? Közös részesülés a sajátunkká lett, bennünket megtalált jelenidő(nk)ből.

- „Hogy beteljesedjék az írás...” – πληρώω: megtelik, beteljesül / γραφή: írás (rögzített, látható jelek, amelyeknek jelentésük van). Az újszövetségi iratok a Tóra (Törvény) – Neviim (Próféták) – Ketuvim (Iratok) korpuszt megcselekedhető és megcselelendő – tehát betöltendő – szövegekönyvnek, „forgatókönyvnek tartják”. Amint beteljesül: alapító eseménnyé válik.
- Ciklikus (körkörös) kompozíció: a *rögzített* írás mindig „előttünk” van, és nem „bennünk”.
- Érteni: egyé lenni és megtermékenyülni. (Az írás: összegyűjtésre váró szikrák, fragmentált áldások; mag; töredékes elbeszélése a „homályos látásnak”.)
- A dráma (az írás) mint a végbement esemény verbális dokumentuma: híradás.

DIVINA ABSENTIA

AZ „INESTHÉTIQUE” SZERZŐI

„[A]hhoz, hogy meg tudjuk nevezni azt, ami történik, szükségünk van egy nyelven belüli invencióra, egy poétikus erőszaktételre”, illetve „a hirtelen történő cezúrájára”, a megszakító emlékeztetésre, amely a szövegtörténést az olvasó (a néző, a szöveget hallgató) alanyi törtönésévé transzponálja, és „amely kiragad bennünket a hozzánk közeli rabszolgaságának a monotoníájából.”

(Badiou-parafrázis)

PILINSZKY JÁNOS

színháza és az oratórium

- „Ilyen értelemben az oratórium nem előadás, hanem meghívás a néző számára, hogy ő maga öltözzék be a dráma anyagtalannul fölidézett valóságába. Az oratórium előadói értelemben ugyanis nem dráma, inkább drámai keret csupán. Egyfajta lemondás, mozdulatlanság (ha úgy tetszik „antiszínház”), ami azonban lehetővé teszi számára a legszélsőségesebb extázist. Extatikus keret, ami épp azzal nyeri el szabadságát, hogy – legalábbis formailag – nem kíván többet pusztán keretnél, így nyújtva alkalmat zene, dráma és közönség zavartalan kommunikációjára.”
- A transz-figuráció és transz-szubsztanciáció színháza.

Robert Wilson rajza

KERTÉSZ IMRE

és a könyv mint exercitia spiritualia

- *Gályanapló, Kaddis a meg nem született gyermekért*: a „nem kiolvasható”, de inszenálható és ismételten megcselekedhető könyvek. A könyv „megértése” könyven túli esemény, amely viszont visszavezet a könyvhöz.
„Színháziasítás” (Roland Barthes): a *Sorstalanság* után valamennyi Kertész-könyv a *Sorstalanságot* cselekszi (meg).
- A „betéve tudni” vs. „by heart” tudás. A „sensus plenior” mint relacionális tudás.
- Az Írás, amely önnön beteljesítő megcselekvésére hív meg. (Díszlet: a bőrhártyára írt olvashatatlan szöveg – lásd: hieroglifák – amelyet az előadás olvas ki/el/le)

Hosszú péntek (2007, rendező: Tompa Gábor)

TOLNAI OTTÓ

és a performatív színházi írás

- Az „angyali és könyörtelen” dramaturgiája, amelyet „materialista színháznak” is nevez, meg „po-etikának” (Illyést Gyulát idézve). Az „angyali és könyörtelen színház” az önmagát „immanenciára szorító” alkotói attitűd, amely megtagad magától minden – a színház terén kívül eső – referenciát mint önáltatást. (Módszertani nihilizmus: a mű nem fedi el és nem helyettesíti a jelentés-hiányt és az eltűnt valóságot. Ha ezt tenné, önmagából bálványt emelne.)
- „Érdekes volt úgy írni, hogy tudtam: abból, amit leírok, semmi sem hangzik el a színpadon. Csak egyetlen mondat maradt belőle.” (Tonai Ottó írja az *Orfeusz létrái* c. [1992] Nagy József-előadásról, amihez egy egész könyvet írt, a *Wilhelm-dalokat*.)

Rózsák (2014, rendező: Urbán András)

NÁDAS PÉTER

és a rituális mozdulatok színháza

- „Engem a színházban nem a történet érdekel. És az úgynevezett gondolatok sem érdekelnek. Irodalom, filozófia dolga. Engem a színházban az élő testek között kialakuló viszonyrendszer érdekel. A kép. A kép, de a szónak egyáltalán nem a képzőművészeti értelmében. Az élő test mozgóképe érdekel. Ami a filmhez sem hasonlítható, mert nem sokszorosítható.”
- Nyelvi jelentés mint testi tapasztalat. Nem a nyelvtől jut el a testig, hanem a test megtestesülése szüli meg a nyelv jelentéseit.
- (Nádas Péter – szigorúbb stílustörténeti nézőpontból – a mejerholdi színházra tett szuverén javaslatot.)
- (A kép: egy beckett-i javaslat a *Temetésre*. Teatrul de Comedie, Bukarest, 2007, Bocsárdi László rendezése)

Temetés (2007, rendező: Bocsárdi László)

ESTERHÁZY PÉTER

és a nyelv mint alapító esemény

- „Kis fontoskodás még a mondatokról: sok a töredékmondat, ezek többször úgynevezett (én nevezem úgy) emeletes mondatok, / olyan / olyan mintha / olyan mintha többször / nekifutnánk (mintha most fogalmoznánk), ami a félreértelmezéseknek tág lehetőségét adja, elvileg azért, hogy rátaláljunk egyre. / Többnyire későn.”
- *Mercedes Benz* (2015). A töredékes forma mint forma-töredékek egymásra ható dinamikája, egy angyali és könyörtelen Madách-átirat: az ember tragédiája mint isten-tragédia. De ugyanakkor a rendező, illetve rendezői színház komédiája is, amelyet Tadeusz Kantor jelent be, amikor az előadás rendezőjeként ő maga is színpadra lép és a szemünk láttára örökös az előadás ritmusa, a kellékek útja és az egész mű „finom hangolása” felett.
- Nem „divina comedia”, hanem a „divina absentia” szívszorító komédiája. Istendráma: teológiai ismeretek híján megközlíthetetlen szöveg.

Én vagyok a te (2014, rendező: Visky András)

AJÁNLÁS

AKIK NEM CSAK ELVISELNEK

AJÁNLÁS ÉS KÖSZÖNET AKI NEM CSAK

KÖSZÖNÖM

„Ice blue silver sky
Fades into grey
To a grey hope that oh yearns to be
Starless and bible black”

King Crimson: *Starless and Bible Black*